

ביום השני ענין ה' צדיק מן ה' צדיק בניהול המצות דבר - אברהם מלכות

10. מנוחתיהם המיוחנת ל' המצות - העמק דבר - מנה, מצוקה והגות 2008

3) שהצילו הקב"ה במלחמה, היינו בנת החרב של חורה להכות כל קמיו דרך נפלא. יחזק הנטיין בעבודה שהיה עולה ממה, וצילקוט פ' שלח אי' יחזק חפס את התפלה, היינו שהיה יחזק עוסק חמיד בעבודת התפלה שהיא במקום קרבות, על כן כל הספורים בחורה אודותו שהנטיין ההשגחה עליו בפרנסה כאשר יבואר. יעקב הנטיין בגמ"ח למעלה מטבע האדם, כמו באופן שמירת אמן לבן, ועוד יבואר במקומו, על כן הנטיין ההשגחה ה' עליו בנצירת שלום למעלה מן הטבע, וע' בס' שמות ג' ו' עוד בזה הרבה. וחז"ל ראו והתבוננו על כל זה ואמרו בפסחים דפ"ח דאברהם אבינו קרא להר הבית מקום השגחתו ית' הר, ויחזק קראו שדה ויעקב קראו בית, היינו משום דאברהם אבינו ראה משם השגחת ה' במלחמה, על כן המשילו להר שהוא מסוגל לניצוח כמש"כ דברים ל"ג י"ט, ויחזק ראה משם שפע פרנסה על כן כנהו בשם שדה, ויעקב כנהו בשם בית שהוא הגורם לשלום לדרים בו יחד (א),

4) אכן אומר ופעם בדרך תפארת למעלה מן הטבע ממש, ומדה זו מיקרי תפארת, וזה תלוי בנת המקבל, באותו פנים שהאדם מתהלך לפני ה' כך ההשגחה מצטת עליו בזה הפנים, באחד משלשה דברים של חורה עבודה וגמ"ח, אם בדרך ארץ או בהפלה יחירה, כך ההשגחה עליו בענין שנגד אחד משלשה דברים הללו. בעתה יש לנו לדעת עוד דאע"ג שהאבות שלשם עסקו בשלשה עמודי ההשגחה אלו, מכ"מ כל אחד מהם הנטיין בעמוד אחד, היינו אברהם בחורה שהוא הראשון שהחל להיות עמל בשקידת החורה כמו שמבואר להלן בפסוק ושמור משמרתו, וכדאי' בע"ז ח' דשני אלפים חורה החל משעה שאברהם אבינו היה בן נ"ב, ואיתא ברבא שהיה בכל לילה יושב והוגה ומעיין עד שהיו כליומיו נובעות חורה, ובסוף משנה דקידושין תנן מנינו שאברהם אבינו עשה כל החורה וכו', ויבואר עוד במק"א פ"י עשה, ומש"ה אע"ג שהיה מושגח גם בפרנסה ובשלום וכבוד, מכ"מ כל הספורים הכתובים בחורה זו, היה

אך כלל תבין אותו בכל פרשיות הבאות בספר הישר של אברהם יחזק ויעקב, שבה ללמדנו מה של שלשה עמודי ההשגחה הפרטית חורה ועבודה וגמ"ח, וכל אחד מהם הוא סגולה להשגחה בפרט אחד, היינו חורה נקראת חרב וכמו דכתיב [מהלים מ"ה] חגור חרבך על ירך וגו', ואי' בשבת דס"ג א' הוא בדברי חורה כתיב, למדנו שמורה בא להיות כלי מלחמה לנושאי נגד כל החרות כמו חרב, הן מלחמת מנופה או מלחמת יפה"ר או מלחמת חולאים ומסורים, כאשר יבואר עוד להלן כ"ו ה' שעל כן נקראת החורה משמרת דכתיב ושמור משמרתו, משום שהחורה משמרת מכל רע. עבודה מביאה פרנסה לעולם, וכמו שכתבנו לעיל ב' ה' ובכ"מ. גמ"ח נוצר שלום כמו שנתבאר ריש פ' נח בהר"ד, ובכ"מ. והנה עוד יבואר (דברים ה' ב' וד') שהקב"ה מתנהג בהשגחתו בא' משני אופנים, פעם בדרך הטבע ובשימת עין להסב הטבע למרכו הרצון, ומדה זו נקראת מלכות,

הרחב דבר - אברהם - ברכות - פ"א - ברכות, פסוק י"ז

4) (א) והנה הראשונים ו"ל התעוררו על שלא נחפרש בחורה נס נפלא של אור כשדים, וע' רמב"ן ס"פ נח, אבל בדבריו יבואר שהוא משום שהיה עוד קודם שלמד חורה, ומש"ה לא היה ככל הנסים שהיה עמו להכות ארצו אלא שהוא לבדו ניצל, וא"כ אינו מדרך כונת החורה בספר הישר. וכל זה מבואר בד"ר פ' לך, אחות לנו קטנה וכל הענין, ופירשו ששעשה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן האש אמר הקב"ה למלאכי השרת אחות לנו זה אברהם שאינה את כל העולם וכו', קטנה שהיה עדיין קטן, ושדים אין לה שלא היה לו ממי ללמוד חורה, מה נעשה לאחוזתו ביום שידובר בה, ביום שגור נמרוד כו', אמר הקב"ה אם חומה היא אם מעמיד דברים בחומה כו', אמר אברהם אני חומה ושדי כמגדלות אלו חנניה מישאל ועזריה, והדבר פלא, מה איכפת לן שהיה קטן בלא רב, אחר שהיה דייק גדול, ומאי ושדי כמגדלות. אבל הענין באשר המעשה היה בעוד אברהם קטן ולא למד חורה כי לא היה לו רב, על כן היה קשה להצילו, ומ"מ ניצל, אבל לא חנניה מישאל ועזריה שנשרפו ד' אומות כדאי' בפ' חלק [ל"ב ב'], והטעם משום שהיה להם זכות חורה, וזהו דברו אני חומה המגין רק על הנסמרים בו, ושדי כמגדלות שנלחמים ממנו למרחוק:

הרחב דבר - אברהם - ברכות - פ"א - ברכות, פסוק י"ז

5) בעבור וגו'. כי בשעה שתלמידי חכמים במנוחה הוגים בחורת רבם, ויש מזה נחת להם בעולב העליון כדאיתא בב"מ דפ"ה ב' מתנייתא דמנו מתנינא, ובכ"מ ידוע מאמרם ז"ל עה"פ דובז שפתי ישנים כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתוחיו דובבות בקבר, והיה יעקב אבינו יושב בשיציה כדאיתא בזימא פ"ג וברבה ר"פ ויגש, והיה דולה ומשקה מתורתו של אברהם אבינו, וזה לא היה אפשר אלא בהיותו בבאר שבע בכרך, ומלא אנשים שהחגירו ולמדים תורת אברהם, והיה בזה נחת רוח לאברהם, ומעשה אבות סימן לבנים. והנה נאמרה נבואה זו בלילה שהוא סימן לגלות, ללמדו שאפילו בהיות ישראל בגלות יהיה ברכה זו של כבוד ישראל בעיני אלה"ע בשביל שקידת החורה, כמו שנתגדל כבוד יעקב בבאר שבע, בשביל שהרביץ חורת אברהם אבינו שמה:

6) וכמו שהראנו לדעת להלן מ"ה ט"ז בהר"ד שגם בחרבן ראשון ושני ניצלו חכמי חורה בהשגחה פרטית, וע"ע בס' דברים כ"ט ח', והראה הקב"ה באבות בזה המקום שהיה יעקב אז עוסק באהלי חורה, והיה זיוה והדרה של באר שבע כמבואר ברבה ר"פ ויאל, וזהו והרביתי את זרעך, אגדיל אותם בעיני אלה"ע. וכבר ביארנו לעיל כ"ה כ"ח שיחזק ידע דזרעו הוא יעקב שעליו נאמר כי ביחזק יקרא לך זרע, ביחזק ולא כל יחזק, והיינו דאיתא בב"ר פס"ח בשעה שיאל יעקב מבאר שבע פנה זיוה פנה הדרה, הרי היה פאר העיר:

7) (ב) זירא וגו'. אנכי אלהי אברהם. מיוחד להגנה כמו שהיה מנגן אברהם, וכמו שביארנו להלן כ"ח י"ג ובירש ס' שמות ובכ"מ משמעות אלקי אברהם: א"ל תירא. מלבוא עם אנשי ביתך לדור פה: כי אתך אנכי. שלא יוכלו לגרשך: וברכתוך והרביתי את זרעך. רצוי זה ע"כ אינו בכמות, כמש"כ לעיל ד' שכל מה שנתברך אברהם הרי זה ברכה ליחזק, וגם אי אפשר לפרש כאן גדולה בעושר, שהרי כבר נתברך בזה יחזק בראשונה, ועוד דזה אינו שייך למורא זו שנתירא שלא יגרשוהו מפני קנאה, והרי מגרר גרשו אותו מחמת רוב עשרו, ועוד מה זה שאמר ה' בעבור אברהם עבדי. וכל בעבור משמעו לטובתו כמש"כ לעיל ג' י"ז ובכ"מ, ומה זה טובה לאברהם בעולם העליון עשירות זרעו. אלא הוא ברכה חדשה שיגדל את זרעו העוסקים בחורה שהיא חוט של חן משוך עליו, ובוה יהיו ניצולים בעת צרה, וכדחתן באבות [פ"ג] כל המקבל עליו עול חורה פורקין כו',

אברהם מלכות - פ"א - ברכות, פסוק י"ז

הרחב דבר

אלא יש בזה כונה אחרת. והנה

בז"ר פ' ויגש אי' שהיה יעקב עוסק בתורה כרבים כמו שהיו אבותיו, ועד עכשיו לא ניתנה תורה וכמידי באברהם ושמור משמרתו, ומהיכן למד אברהם את התורה רש"א נעשו שמי כליומיו כו' והוצא בנימוקי הרמב"ן כאן, למדנו דחז"ל פירשו לפי הפשט וישמור משמרתו עסק הגיון תורה, ומשנה מפורשת היא שלהי מס' קידושין מלינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה עד שלא ניתנה שנאמר ושמור משמרתו, ואין פי' שעשה, שקיים כל התורה, דאל"כ, צדקה שהרי במשנה זו לא מיירי אלא בעסק התורה ולא בקיום מצוות, ותו אי' איתא דמיירי בקיום כה"מ מה זה העלה רב אשי ביומא שם שאמר קיים א"א את כל התורה כולה כו', הרי משנה מפורשת היא. אלא יבואר דחז"ל הבינו בפי' וישמור משמרתו, תלמוד תורה ועסק הגיונה בעיון עד שהעלה בעומק שקידמו ועיונו כל התורה כולה, וזהו משמעות הא דמתן מלינו שעשה א"א כו', וכמו שביארנו בס' ויקרא י"ח ה' משמעות עשיה דמשנה דאבות הלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ועוד הרבה מקומות במקרא משנה וגמ', דמשמעות עשיה הוא שממלאים ע"פ עיונו, והיינו תלמוד תורה.

עסק התורה שנקראת משמרת (א), כמתן בשלהי מס' קידושין שהתורה משמרתו מכל רע. ופירוש וישמור משמרתו, ששנה הרבה והעלה הלכות בעיונו, ומפרש הכתוב איזה הלכות, מוצותי. היינו מצוות התורה כמשמעו: חקותי. היינו המדות שהתורה נדרשת בהן כמו שיבאר בס' ויקרא י"ח ובכ"מ שזה נקרא חוקים: ותורתו. המה תורה שכתב ושבעל פה, כדאיתא ביומא דכ"מ, הכלל שלמד סדר המצוות שכתב ובע"פ, והנה בכללי התורה.

כ"א מל"ג, בין כ"א, כ"א

ולמדו חז"ל זה הפי' כאן מדכתיב משמרתו, ועסק הגיון תורה כינה הכתוב בזה השם משמרתו, משום דתלמוד תורה אינו דומה למצוות, דכל מצוות התורה המה מוזן ומקון לאיזה עולם שנבדל לכך, ומש"ה נקראו מקומו על כונה זו שהם מקום שמים וארץ כמש"כ בס' ויקרא ר"פ בחקתי ע"פ דברי חז"ל, ובאשר המה מוזן שמים וארץ מש"ה יש לכל מצוה ומן ידוע, כדרך מוזן לכל דבר שיש לו שעה ידועה, משא"כ עסק התורה הוא נקרא חרב כמבואר בשבט דף ס"ג עה"פ חגור חרבך על ירך לפשטא דקרא מיירי בדברי תורה, וכמו שנתבאר בפי' קדש בס' שמות י"ג ט"ו, בטעמא דהאי שמה ביחוד באריכות, והנה כמו חרב הוא צא לשמור מאדם המזיק כך כח התורה הוא משמר מכל רע, כמו במלחמת מנופה אי' במכות ד"י עומדות היו רגלינו בשערין ירושלים, עומדות היו רגלי ישראל שלא ימוטו במלחמה שערי ירושלים שהיו מלאים בתורה, ועוד רבו מאמרי חז"ל ויבאו לפנינו בפי' התורה בז"מ, שמירת האדם מחולי, כמאמר הכתוב אם שמוע שמע לקול וגו' כל המחלה אשר שמתי וגו', ובעירובין דנ"ד חש בראשו יעסוק בתורה, שמירת האדם מיתה"ר, כמו שיבאר בס' דברים בפרשת והיה אם שמוע וגו', ואמרו ז"ל [קידושין ל' ב'] אם פגע בך מנוול זה משכהו לביט המדרש, שמירה ממוסרים, אי' בגיטין דף ו' השכס והערב עליהם לביהמ"ד והם כלים מאליהם, והיינו דמתן שלהי מס' קידושין שהיא משמרתו מכל רע, ומש"ה קורא אותה הקב"ה משמרתו. והכי עיקר פי' המקרא בפי' עריות ושמירתם את משמרתו וגו' שבה מהיו משומרים מן העריות ויבואר שם. וכן דבר המלאך ליהושע בהן גדול זכריה ג' אם אמה תלך בדרכי ואת משמרתו תשמור וגו', היינו עסק התורה, ומש"ה מצוה להגות בה יומם ולילה דשמירה מן הזמן אין הפסק וזמן, והיינו דאיתא בפתיחתא דאיכה מאן נינהו נטורי קרתא משניא וספריא שהם שומרים המשמרת, וע' מש"כ בס' ויקרא ח' ל"ה:

ובעתה לפי דברינו אין שום הוכחה ממשנה דקידושין שקיים אברהם אבינו מצוות עד שלא ניתנה התורה, ואפשר דרק עסק בתלמודה כמו שעלינו לעסוק במצוות שאין לנו לקיימם, מש"ה העלה רב אשי דפירוש וישמור קאי גם על מצוות וגו', היינו שאמר לקיימם כמו בס' דברים ס"פ ואמתן דכתיב ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים, דשם ודאי קאי ושמרת גם על שמירת המעשה וגם על שמירת הגיון בחוקים ומשפטים שהוא 30 התלמוד, כך העלה רב אשי פי' וישמור משמרתו היינו הגיון בתורה של מצוותי, וגם וישמור מצוותי וגו' קיום כה"מ כולה, במעשה כמשמעו, וע' מש"כ בס' דברים י"א א'.

כ"א מל"ג, בין כ"א, כ"א

הרחב דבר

(א) ועדיין אריכות מקרא זה אומר דרשוני, דמה היה חסר במקרא אם היה כתוב וירא עשו כי לזה יתכן את יעקב לא תקח אשה וגו', ומה נוגע הספור כי בך יתכן וגו' בברכו אותו וגו', כ"ז מיומר, וגם עיקר הספור אין לו ענין לפי ראות החינוך. אכן ברבה ובמדרש תהלים ואגדת בראשית גלו חז"ל ענין נפלא, דעשו חשב רבות מחשבות בזה ההילוך לישמעאל, להסתחן עמו ויפתחו להרוג את יתחק עבד הבכורה, [הכי מבואר במדרש תהלים ולא כמתנ"כ], ואח"כ יהי גואל הדם ויהרוג את ישמעאל, והביאו חז"ל ממקרא ביהוקאל [ל"ה י'] על אדום יען אמרך את שני הגוים ושתי הארצות לי תהינה וירשנה וה' שם היה, ובל"ס דרמיוז כ"ז באורייתא, והיינו דמש"ה כתיב שראה כי בך יתחק את יעקב, וזה גרס שכעס גם על אביו באתר לבו, ופי' הכתוב בברכו אותו וגו', שלא היה כועס על אביו על מה שאישר חילו על תחבולה זו, דאולי דעם יתחק דמעמה שהערים יעקב יהא נשאר כח האומה הנבחרת לעשו, ע"ז פירש הכתוב בברכו אותו, היינו בשעת ברכה שניה שהיא ברכה אברהם, וגם יצו עליו לאמר לא תחק אשה מבנות כנען, מזה הבין ג"כ שידוע יתחק שיאל מיעקב האומה הנבחרת, ומכ"מ אישר חילו על המרמה, מזה נתמלא חימה גם על אביו ורשע לבבו ללכת לישמעאל, אבל לא מצא טעם להגיד לאביו על מה זה הולך לישמעאל ולישא בתו, וכי חסר נשים הוא, ע"כ ניד בפיו כי מבין הוא שרעות בנות כנען בעיני יתחק אביו, ומסתמא הגיד כי אחר שישא בת ישמעאל יגרש נשיו מבנות חת, אבל הקב"ה הפר עמו, כי מה ישמעאל לאחר אירוסין כמבואר ברש"י ע"פ חז"ל, ובעלו כל עשתנותיו ושוב לא גרש נשיו ולא נתרצה לאביו, ולמדנו מכל זה 15 הספור כי החוקף לרשע לטוף נופל בידו, ועי' ברבה ר"פ שמות:

כ"א מל"ג, בין כ"א, כ"א

(ב) וי"ך וגו' אחות נביות. כבר העלו מזה חז"ל שבין אירוסין לנשואין מה ישמעאל ונביות השיאה: בת ישמעאל בן אברהם. כ"ז אריכות יחירה, ומה מקרא חסר לכתוב את מחלת בתו, וגם הפסיק על פי מסורה יש להבין, כל זה צא ללמדנו על מדרש חז"ל שהוצא בהר"ד שמתחלה הלך עשו לפתוח את ישמעאל להרוג את יתחק, וגם על הדרש שהביא פירש"י להלן ל"ו ג' מחלת שנמחלו עונותיו, וזה אי' אפשר בלי תשובה, והיינו שדייק הכתוב דמתחלה צא אל ישמעאל, ולא משום שהוא בן אברהם, אלא מחשבת רשע היה לבבו, אך אחרי שמת ישמעאל הרהר עשו תשובה ולקח בתו באשר שהיא בת ישמעאל בן אברהם ונמחלו עונותיו, ובשביל שנשתנה הדבר ממה שעלה על הדעת של עשו, מש"ה צא פסיק בינתיים: ע"ז נשיו 15 דו דאשה. הנהיגה בהליכות ביתו עליהם, וזהו דקדוק לו, היינו לעזר בחייו, ובהו כסבור לרעות דעת הוריו: